

74

75

44

7-39

1907

2010

2002

4 Գ.  
7-39  
4-90  
7

ՀԱՄԱՌՈՏ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

# ՍՈՓՈՒՍ ԲՈՒԳԳԵԻ

ԱՐՏԱՏՊՈՒԱԾ

1005  
21853

ՀԱՅԳԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԲԵՐԲԷՆ

(Թ. 10, ՀՈԿՏ. 1907.)



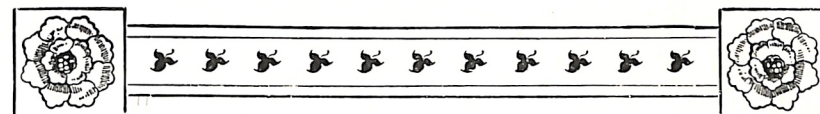
ՎԻԵՆՆԱ  
ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ  
1907.



13431



Ս Ո Փ Ո Ւ Ս Բ Ո Ւ Գ Դ Է



1833 — 1907.



Էլսեոս Է Բուգգէ (*Elseus Sophus Bugge*)  
 5 Յունուար 1833 Նորվեգիայի  
*Larvik* քաղաքը: Հայրը կը կոչուէր  
 Աղեքսանդր Բուգգէ արուեստի  
 վաճառական, երբեմն տեղակալ  
 (*Lieutenant*): 1848ին մտաւ համա-  
 լսարան եւ քանասիրական քննու-  
 թիւնը տուաւ 1857ին: Յաջորդ տարին օտար երկիր-  
 ներ ճամբորդել սկսաւ եւ նախ Կոպէնհագէն ուսաւ  
 արեւելեան լեզուները՝ առաջնորդ ունենալով զ*Wester-*  
*gaard* եւ դասական լեզուները առ ոտս *Madvig*ի.  
 Բերլինի մէջ մշակեց Սանսկրիտը *Weber*ի եւ Գերմանա-

կանութիւնը *Moriz Haupti* քով: 1860 թուականին Քրիստիանիայի համալսարանին մէջ համեմատական լեզուագիտութեան համար առժամանակեայ սլաշտօն մ'ընդունեցաւ: Համեմատական լեզուագիտութեան եւ Հիւսիսային հին լեզուաց օգնական ուսուցիչ կարգուեցաւ 1864ին եւ երկու տարի վերջը ուսուցիչ:

Բուզգէ հնդիկերոսական արմատալեզուն զանազան մասերու մէջ աշխատած է: Բայց ամէնէն աւելի ոյժ տուած է Հիւսիսային եւ հին Անգղերէնին: Այս քաժնին մէջ իբրեւ հրատարակիչ ու քնագիր քննադատող մեծ արդիւնք ունի. քայց առաւելագոյն արդիւնք վաստըկած է *Runen* (= Գաղտնիք) անուանեալ գրոց հետազոտութեան մէջ: Նախ իրեն սլարոսական ենք ամենահին հիւսիսային Ռունէն արձանագրութեանց ընթերցումը: Այս արձանագրութիւնները, որոնց հետքը Քրիստոսէն ետքը մինչեւ Դ. դար արդէն կը տեսնուի, Սկանդինավիայի ամենահին մատենագրական յիշատակաբաններուն լեզուէն շատ տարբեր լեզու մ'ունին. ի մէջ այլոց այս արձանագրութեանց մէջ պահուած են տակաւին վերջաւորող ծայնաւորները, մինչ ամենահին Հիւսիսային մատենագրական լեզուն մէջ ինկած են արդէն: Այս պատճառաւ Բուզգէն յառաջ քոլորովին անիմանալի էին եւ ասիկա միայն կրցաւ առեղծուածը լուծել: *Runen* արձանագրութեանց մասին իւր գլուխ գործոցն է „*Norges Indskrifter med de aeldre Runer*“ (այսինքն Նորվեգիայի արձանագրութիւնները ամենահին Ռունէններով) աշխատասիրութիւնը, որ 1891ին սկսաւ հրատարակուիլ եւ իւր մահուան ատեն դեռ ամբողջապէս աւարտած չէր: Բաց աստի Բուզգէ մեծ ար-

ժանիք ունի հիւսիսային դիցաբանութեան նկատմամբ. ինքն առաջին անգամ այն կարծեաց սլաշտօլան հանդիսացաւ, թէ ցայժմ *Edda* կոչուած երգերը այն հնութիւնը չունին, որ իրենց կը տրուի. այս երգերը իւր խօսքերուն նայելով հնագոյն չեն քան Վիկինգեան ժամանակները եւ կը յայտնեն թէ քազմասլիսի ազդեցութիւն կրած են քրիստոնեայ եւ դասականապէս կրթուած աշխարհէն: Այս քրիստոնեայ դասական ազդեցութիւնը իւր կարծեաց համեմատ Անգղիայի եւ Իռլանդայի վրայէն եկած է: Բուզգէի դիցաբանական հետազոտութիւնները, որ ազգային սկանդինավեան եւ նոյն իսկ համգերմանական սրբութեան մը կը դաշէին կարծես, թէ սկանդինավեան թէ գերմանական կողմէ սաստիկ հակառակութիւն կրեցին. քայց այսօր կը խոստովանին թէ յէականս իրաւունք ունէր Բուզգէ. կ'ենթադրուի քազմսլիւ մանրամասնութիւններու մէջ սխալած է: Վասն զի Բուզգէ ռահվիրայ մըն էր, որ մասնաւոր սիրով խուզարկութեան նոր ու դժուարին ճամբաներ հորդելու կ'ելլէր, եւ իւր հիանալի սրամտութեամբը քաւականաշափ արգելքներ քարծած է, քայց միանգամայն այսպիսի նոր խնդիրներու ձեռնարկութեանցը մէջ իւր յանդուգն ենթադրութիւններովը շատ անգամ մոլորած է:

Հատին մատենագրութեան համար Բուզգէի աշխատութիւնները զանց կ'ընեմ (*Plautus*): Ձեմ յիշեր նոյնպէս իտալական արձանագրութեանց եւ ուրիշ զանազան նիւթերու (գ. օր. ալքաներէնի) նկատմամբ ունեցած արդիւնքը: Այլ կ'անցնիմ հայ հասարակութիւնը մասնաւորապէս հետաքրքրող աշխատութեանցը: Հայ լեզուն համար Բուզգէ մեծ ծառայու-

թիւն մատուցած է. սակայն հոս ալ, ինչպէս այլուր շատ քան  
աւեր թողուցած է: Իւր նկատողական գուշակութիւնը շատ  
անգամ ուղիղ ծամբայ գտած է. քայց ուր որ ուղիղ ծամբէն  
մոլորած է սխալ եւ անհիմն ենթադրութիւններ՝ երբեմն  
անհնարին կերպով խճողուած մէջտեղ կ'եւլեն: Հոս ամէն  
քանէ յառաջ պէտք ենք ըսել, որ Բուզգէ ինչ ինչ քաներ հայ-  
երէնի հետ կապել կ'ուզէր, մինչ հայերէնի հետ ամենեւին  
կապակցութիւն չունէին: Այսպէս ետրուակերէնը, զոր քազ-  
մաթիւ (յաճախ պարսակ ելած) աշխատութեանց մէջ ի մէջ  
այլոց “Ետրուակերէն եւ հայերէն”, երկին մէջ ուսումնա-  
սիրած է, այսպէս դարձեալ լիւկերէնը՝ զոր Բուզգէ իւր  
“Լիւկերէն ուսումնասիրութիւնը”, գործոյն (Քրիստիանիա  
1897) առաջին տետրին մէջ գեղեցիկ լուսաւորած է. Լիւ-  
կերէնի վրայ իւր վերջին աշխատութիւնները եւ Knudtzonի  
հրատարակած Arzawa ըսուած թղթոց լեզուին վրայ կատարած  
քննութիւնները տկար են ըստ քաւականի: „Indogermanische  
Forschungen“ի V 168—180 մէջ յօդուածով մը Բուզգէ  
փորձեց ցուցնել, թէ զոթերէն Ս. Գրոց թարգմանութիւնը  
հայ ազդեցութիւն կրած է. հիւսիսային քանասէրներու 5  
ժողովոյն մէջ ի Քրիստիանիա, Օգոստոս 1898, քանախօսու-  
թեան մը մէջ այն կարծիքն ուզեց հաստատուն գործել, թէ  
ամենահին գերմանական Ռունէն աղփաքէտաց ստեղծման  
ատեն հայերէն ազդեցութիւն ալ մէջ մտած է. այսնկատմամբ  
տես „Forhandlingar paa det femte nordiske Filologmöde i  
Kristiania“, Kristiania 1899, S. 5 ff. եւ Բուզգէի մէկ  
նամակը առ Otto v. Friesenի, „Om runskriftens härkomst“,  
Upsala 1904, S I—II. Բուզգէ իւր Norges Indskrifter med

de ældre Runer գործքին մէջ անգամ մ'ես այս խնդրոյն  
կը դառնար, քայց այն տետրակը [1905] որուն վրայ է խօսքը,  
ճիշդ հոն կը դադրի, ուր հայ ազդեցութիւնը սկիտի ցուցուէր:  
Թէ տալազրելի ձեռագիր թողուցած է, ինծի ծանօթ չէ: Պէտք  
եմ խոստովանիլ, որ այս երկու ենթադրութիւններն ալ ինծի  
տարակուսական կ'երեւան:

Հայ լեզուին գիտութեան համար Բուզգէի գլխաւոր  
արդիւնքը կը նշմարեմ քազմաթիւ համագիշ ստուգաքանու-  
թեանց մէջ, զորս կարելի է գտնել իւր „Beiträge zur  
etymologischen Erläuterung der armenischen Sprache“  
(Քրիստիանիա 1899) եւ իւր յօդուածներուն մէջ „Indo-  
germanische Forschungen“, I, 437—449 եւ „Zeitschrift  
für vergleichende Sprachwissenschaft“, Bd. 32, S. 1—87  
թերթերուն մէջ: Հիւրըման իւր “Հայկական Քերականու-  
թեան”, մէջ էջ XIX ff. Բուզգէի հայ լեզուին ծառայութեանց  
վրայօք շատ սկեստիկ կերպով կը խօսի: Բայց յիշականին  
Բուզգէի նոյն ինքն Հիւրըմանէն ծանչցուած ստուգաքանու-  
թեանց թիւը շատ է եւ այսօր հաստատ գիտենք թէ Հիւրը-  
ման Բուզգէի դեռ շատ մը քազմաթիւ ստուգաքանութիւն-  
ները յանիրաւի նկատի չէ առած: Բուզգէ հայերէնի ինչպէս  
նաեւ ուրիշ լեզուաց մէջ իբր հոյակապ ստուգաքան ցուցու-  
ցած է ինքզինքը: Ընդհակառակն կը խոստովանիմ նաեւ,  
որ իւր հայկական ճայնական օրէնքները մեծաւ մասամբ  
ինծի լուսաւոր չին երեւար: Բուզգէ հանձարեղ լեզուաքնին  
մըն էր. չի կրնար տարակուսուիլ, որ Եւրոպայի ամենամեծ  
լեզուաքաններու կարգէն է: Միայն թէ “Սխալելու քաջա-  
սրբոտութիւնը”, քարճրագոյն աստիճանաւ ունէր:

Հինգ տարի յառաջ Բուզգէ իւր տեսողութիւնը քողովին կորսնցընելու դժբախտութիւնն ունեցաւ: Սակայն եւ այնպէս քարտուղարի մը օգնութեամբ, առանց վաստակելու, իւր աշխատութիւնը յառաջ տարաւ: Այս ամսու կաթուած իջաւ վրան, որ մէկ երկու օրէն (8 Յուլիս) կենացը վերջ տուաւ:

*Kopenhagen.*

*Holger Pedersen.*



2013

74-75

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0057641

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0057640

